Răspândirea creștinismului printre georgieni în secolele I–III și organizarea primelor biserici din acea perioadă (Partea I)

Aleksi Kshutashvili
Universitatea din Tbilisi

Tratarea unei asemenea teme, cum este răspândirea creștinismului printre georgieni, nu este cu putință fără ca în același timp să descriem aria geografică a populației georgiene în trecut și în prezent. Acest lucru este absolut necesar, întrucât granițele statului unitar georgian, nici în prezent, nici în trecut și niciodată, nu cuprindeau toate ținuturile cu populația autohtonă georgiană.

Se știe că în primele trei secole ale creștinismului încă nu exista principiul mitropolitan în organizarea bisericească. De aceea, vorbind despre o Biserică Națională Locală din acea perioadă, nu trebuie să o înțelegem în sensul actual al acestui termen, adică o Biserică ce are sub jurisdicția sa mai multe eparhii sufragane și este cuprinsă în granițele unui stat național. „Amintim că însăși această noțiune, de „jurisdicție" a fost străină vocabularului Bisericii creștine din primele trei secole"[1]. Fiecare comunitate creștină cuprinsă într-un cadru etnico-geografic bine precizat și condusă de un episcop autocefal, de fapt, reprezenta o Biserică Locală Națională. „Toți episcopii au fost egali între ei, pentru că așa au fost și Sfinții Apostoli, cărora Mântuitorul Iisus Hristos le-a încredințat puterea de a învăța, sfinți și conduce"[2]. De aceea, atunci când ne propunem să studiem „Răspândirea creștinismului printre georgieni în secolele I-III", trebuie să ne referim la totalitatea comunităților creștine georgiene, indiferent de faptul dacă au fost cuprinse în granițele statului georgian sau în afara acestora.

Așadar, după această scurtă introducere, în studiul nostru vom continua cu localizarea geografică a statului georgian – Iberia (Ἰβηρια)[3] – în

1 Pr. Asist. Dr. Nicolae Dură, „Biserica Alexandriei și activitatea canonico-pastorală a ierarhilor ei până la Sinodul de la Calcedon (451)", în Studii Teologice, seria II-a, anul XXXIII, nr. 1-2, 1981, p. 11.

2 Pr. Asist. Nicolae V. Dură, „Biserica creștină în primele patru secole. Organizarea și bazele ei canonice", în Ortodoxia, anul XXXIV, nr. 3, 1982, p. 464.

3 Apariția primelor state georgiene, Diaohi și Kolhida, datează din secolele XIII-XII înainte de Hristos (N. Berdzenishvili, Istoria Georgiei, Editura de stat a literaturii pedagogice „Țodna", Tbilisi, 1960, p. 17). Statul unitar georgian Iberia apare în istorie la sfârșitul secolului IV, începutul secolului III înainte de Hristos, sub conducerea regelui Parnavaz I. Vezi: Istoria Kartliei, Vol. I. Textul este cules după principalele manuscrise de către S. Khauhcishvili, Editura „Sahelgami", Tbilisi, 1955, p. 3). Cuvântul georgian iberia (Iberia), încă din

secolele I-III și cu aducerea mărturiilor istorice care atestă existența primelor comunități creștine pe acest teritoriu încă din perioada apostolică.

În secolele I-III de după Hristos, granițele Iberiei mai mult sau mai puțin se schimbau. Totuși, în mare parte, putem spune că la vest acestea cuprindeau litoralul Mării Negre, la est ajungeau nu departe de Marea Caspică, încât sub influența Iberiei de multe ori intra și regatul vecin – Albania;[4] la sud statul georgian avea granița comună cu Armenia, iar la nord, sub sfera de influență a regilor georgieni, intrau alanii și sarmații[5].

Astfel, cronicarul roman Plinius (anii 23-79 d. Hristos), aflându-se în orașul Aphsar (actualul Gonio, în sud-vestul Georgiei, aproape de granița cu Turcia), unde pe atunci a fost dislocată o unitate militară romană, scria că „dincolo de acești munți se află Iberia"[6].

Un alt cronicar, Arianes, care, pe timpul domniei împăratului roman Adrian (anii 131-137 d.Hristos), a călătorit de-a lungul litoralului Mării Negre, scria că locuitorii ținutului aflat în partea de est de Marea Neagră se supun regelui Iberiei, Pharsman[7].

La Roma a fost descoperită o piatră de mormânt a lui Amazasp, fratele regelui georgian Mitridat III (sec. II d. Hristos). Inscripția de pe această piatră ne spune și despre locația geografică a statului georgian: „Amazasp, renumitul fiu de rege și fratele regelui Mitridat, al cărui pământ natal se află la porțile Caspiei (subl. n.), iber și fiu de iber, este înmormântat aici, în orașul sfânt"[8].

La sud, Georgia totdeauna avea teritorii de disputat cu Armenia. De aceea, de-a lungul istoriei, provinciile acelea erau stăpânite fie de regii georgieni, fie de cei armeni. Totuși, precum confirmă cronicarii georgieni și armeni, populația autohtonă a ținutului, care cuprindea afluenții sudici ai Râului Kura, totdeauna a fost cea georgiană[9]. De exemplu, izvorul georgian *Istoria Kartliei* spune că Georgiei i s-a dat ținutul ce se întinde de la sud până la creasta munților de unde râurile se scurg spre nord și sunt afluenți ai Râului Kura[10].

---

perioada antică, în grecește era transliterat în I'βηρια. Din cauză că în perioada bizantină pronunția vocalei η și a consoanei β s-a modificat, pronunția acestui cuvânt s-a schimbat din Iberia în Iviria. De aceea, mitropolitul Țării Românești, Antim (1708-1716), care, precum se știe, a fost de origine georgiană, se semna Antim Ivireanul, și nu Iberul. În lucrarea noastră, noi am preferat să scriem în forma clasică și autentică – Iberia, și nu Iviria, pentru denumirea statului, și iber, în loc de ivirean, pentru definirea naționalității.

4 Albania – un stat care a existat în trecut pe teritoriul Azerbaijanului de azi.

5 Arhiepiscop Anania Japharidze, *Istoria Bisericii Apostolice Georgiene*, vol. I, Editura „Merani", Tbilisi, 1996, p. 21.

6 *Ibidem*, p. 21.

7 *Ibidem*, p. 22.

8 *Ibidem*, p. 29.

9 *Ibidem*, p. 104, p. 126.

10 *Istoria Kartliei*, Vol. I, p. 3.

Faptul că autohtonii teritoriilor din nord-est de Marea Neagră, cuprinse între râul Egrisiștkali[11] și cetatea romană Nikopsia[12], totdeauna au fost georgienii este bine cunoscut. Descoperirile arheologice arată că, încă de la sfârșitul mileniului II și începutul mileniului I înainte de Hristos, ținutul respectiv, precum și tot restul teritoriilor de vest ale Georgiei și aproape toată partea de sud-est de Marea Neagră, reprezenta aceeași arie culturală și etnică de-a lungul mileniilor. Această civilizație, cunoscută sub denumirea de *cultura colhidică*, pentru specialiști este ușor de recunoscut după armele de război, uneltele de muncă făcute din aramă, vasele din metal și lut, toate făcute dintr-un anumit material, nemaiîntâlnit în alte părți, ceea ce dovedește clar existența aceleași și unice civilizații în tot cuprinsul teritoriului mai sus pomenit[13].

Despre faptul că toată partea de nord-est de Marea Neagră era populată de georgieni vorbesc și nenumăratele izvoare istorice georgiene și străine. Astfel, unul dintre primele izvoare istorice georgiene (*Cronica Regilor Georgieni*) arată precis că acest teritoriu de la început a fost populat de către georgieni: „Iar lui Egros (unul dintre strămoșii mitologici ai georgienilor) i s-a dat ținutul spre marginea mării și i s-au definit granițele: la răsărit, Muntele cel Mic, care acum se numește Lihi,[14] la nord, Râul Hazariei Mici[15], unde se termină colțul Munților Caucaz"[16].

Cronicarul roman Strabon, în opera sa numită *Geografie*, în prima jumătate a secolului I după Hristos, scria: „Printre popoarele care locuiesc în Dioscuria[17] [...] sunt și soanii [...], aceștia fiind cei mai războinici și puternici dintre toți ceilalți. În orice caz, ei domnesc asupra tuturor popoarelor care locuiesc în jurul lor, ocupând vârfurile Caucazului care se înalță deasupra Dioscuriei. Ei au un rege și un colegiu de 300 de oameni. Precum se spune, ei pot să mobilizeze o armată de până la 200.000 de oameni [...]. Unii îi numesc și iberi, la fel ca și pe ceilalți, care locuiesc în alte părți"[18].

Precizăm că soanii (după alte izvoare suanii) sau svanii, cum li se spune în georgiană, reprezintă unul dintre neamurile georgiene existente și în prezent, care populează munții din nord-vestul Georgiei, cu orașele Mestia, Lentehi, Lecihumi și Țagheri. Informația pe care ne-o dă croni-

11 Râul Egrisiștkali, actualmente Galidzga, curge lângă orașul Ociamcire, în vestul Georgiei.

12 Cetatea Nikopsia, actualmente orașul Tuapse de pe teritoriul Federației Ruse.

13 N. Berdzenishili, *Istoria Georgiei*, pp. 9-10.

14 Creasta Munților Lihi se întinde din nord în sud, de la Munții Caucazului cel Mare până la Munții Caucazului cel Mic, împărțind teritoriul Georgiei în două părți aproape egale.

15 Râul Hazariei Mici, actualmente Râul Kuban, ce izvorește în nordul Munților Caucaz și se varsă în partea se sud a Mării Azov.

16 *Istoria Kartliei*, Vol. I, p. 5.

17 Dioscuria, actualul oraș Sukhumi, capitala provinciei georgiene Abkhazia.

18 Arhiepiscopul Anania Japharidze, *Abhazia* („Abhazierea" georgienilor), Eparhia de Manglisi și Țalka a Patriarhiei Georgiene, 2001, p. 14.

carul Strabon este deosebit de importantă și pentru faptul că pe svani și iberi îi definește ca pe unul și același popor.

De asemenea, după mărturia unui alt cronicar roman, Claudius Ptolomeos (sec. I-II d. Hristos), teritoriul care cuprinde actualmente orașele Gagra și Bicivinta a fost populat de către colhi-soani[19]. Mai mult decât atât, un izvor armenesc, *Geografia Armenească* (sec. VII d. Hristos), menționează că teritoriul cuprins între actualele orașele Bicivinta și Adler a fost populat de către Svani[20].

Observăm un detaliu important, că acest teritoriu de nord-est de Marea Neagră, câteva secole la rând, periodic se afla sub ocupație romană, iar ulterior, bizantină.

După ce am localizat spațiul geografic în care se întindea regatul Iberia și populația georgiană în primele trei secole în Caucaz, trecem la a arăta că populația autohtonă a provinciilor romane Cappadocia și Pont, de asemenea, a fost cea georgiană.

Faptul că partea centrală a Asiei Mici, cunoscută sub toponimul de Cappadocia și care cuprindea teritoriul între Munții Tauri la sud și Munții Pontici la nord, între râul Halys (actualmente Kizil-Irmak) la vest și aproape de locul unde începe să curgă Eufratul la est, a fost populată de către unul dintre cele mai vechi neamuri georgiene, numiți *meshi*,[21] a fost bine cunoscut de către lumea antică și de cea de mai târziu. Numele acestui neam georgian, în scrierile cronicarilor romani, greci sau iudei, este întâlnit cu mici nuanțe, fie *mesehi*, fie *mosohi*, fie *meshini*, iar în limba georgiană acest neam până în prezent se numește *meshi*.

Astfel, cronicarul roman de originea iudaică, Iosif Flavius (ca 39–95 d. Hristos), în opera sa întitulată *Istoria Iudaică*, ne dă interesante informații despre originea diferitelor popoare, inclusiv a georgienilor – iberi și meshi, de la nepoții patriarhului biblic, Noe: „Ἀπό δέ Ἰωυάνου Ἰωνία καί πάντες Ελληνες γεγόνασι. Κατοικίζει δέ καί Θόβηλος Θοβήλους, οϊτινες έν τοιῖς νυῦν Ἰβηρες καλουῦνται· καὶ Μοσοχηνοὶ δὲ ὑπὸ Μοσόχου κτισθέντες, Καππάδοκες (subl. n.) μὲν ἀρτι κέκληται, τῆς δέ ἀρχαίας αὐτῶν προσηγορίας σημείον δείκνυται· πόλις γάρ εστι παρ' αύτοιῖς ἐτι καί νῦν Μάζακα, δηλουῦσα τοῖς συνιέναι δυναμένοις οϋτω ποτὲ προσαγορευθὲν πᾶν τὸ ἐθνος”[22] (De la Ioan vin Ionia și toți elinii. Thobel a dat naștere thobelienilor, care acum se numesc iberi; mosohinii provin de la Mosoh; de curând ei s-au numit cappadocieni, iar urma vechiului lor nume se arată în faptul că ei și astăzi au un oraș care se numește Mazaka, ceea ce arată celor care pot să priceapă că, în trecut, astfel se numea întregul neam).

Evstatie, episcop al Antiohiei între anii 324–330, în scrierile sale, la rândul său, confirmă faptul că populația autohtonă a Cappadociei a fost reprezentată de către georgieni – meshi: „Ἐγένοντο οϋν τῶ Νῶε τρεῖς υιοί, Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ· απὸ Ταύρου καὶ Ἀμμανοῦ τῶν ορῶν αρξάμενοι ώκησαν καὶ προῆλθον επὶ μέν τῆς Ἀσίας άχρι ποταμοῦ Τανάϊδος,

19 *Ibidem*, p. 14.

20 *Ibidem*, p. 15.

21 Poporul georgian reprezintă până în prezent o unitate a mai multor neamuri (kartalini, kahetini, imeretini, meshi, svani, megreli, lazi etc.), care în trecut populau un teritoriu vast, începând cu partea centrală și de nord a Asiei Mici, până la Munții Caucaz, ajungând nu departe de Marea Caspică, și care se identificau prin limbă, cultură și conștiință națională comună. Și în prezent georgienii care locuiesc în diferite provincii își păstrează tradiția de apartenență la neamul lor. Lucrul acesta este absolut similar cu cel existent în România, unde toți românii sunt împărțiți în câteva neamuri (munteni, moldoveni, ardeleni, olteni etc.).

22 *Gheorghica, Informațiile scriitorilor bizantini despre Georgia*, Vol. I. Textele au fost editate cu traduceri și comentarii de către Al. Gamkrelidze și Simon Kauchcishvili, Editura Academiei de Știință a Republicii Sovietice Socialiste a Georgiei, Tbilisi, 1961, p. 271. Flavius Josephus, Antichități iudaice, Ed. Hasefer, București, 2002, p. 25.

επὶ δὲ τῆς Ευρώπης άχρι Γαδείρων. Εισὶ δέ ουῦτοι· Γαμέρ, όστις Γαμαρεῖς, τούς νῦν Γαλάτας, συνέστησεν. Άγώδ Μαγώδεις, τούς νῦν Σκύθας … Οβὲλ Θεοβέλους, τούς νῦν **Ἰβηρας**· Όσόχ **Μεσχηναίους**, τούς νῦν **Καππάδοκας**[23] (subl. n.) (Noe a avut trei fii: Sem, Ham şi Iafet; ei s-au aşezat pe teritorii începând de la Munţii Tauri şi Ammani şi au ajuns în Asia, până la râul Tanaidos, şi în Europa, până în Gadir. [Descendenţii lor] sunt aceştia: Gamer, de la care au apărut gamarienii şi care astăzi se numesc galateni; Agod, de la care provin magozii şi care astăzi se numesc sciţi; … Obel, de la care provin thobelienii şi care astăzi se numesc iberi; Osoh, de la care sunt meshinii, cappadocienii de azi)".

Faptul că poporul care locuia în Cappadocia a fost descendentul personajului biblic *Mosoh*, alias *Meseh*,[24] şi că astfel era şi numele iniţial al întregului neam îl mărturisesc şi alţi istorici-cronicari bizantini. De exemplu, unul dintre aceştia este episcopul Teodorit de Cir, ucenicul şi prietenul apropiat al Sfântului Ioan Gură de Aur. Sfântul Teodoret a trăit şi a păstorit în prima jumătate a secolului V în oraşul Cir (Κῦρρος) aflat în partea de est de Antiohia, într-un loc geografic apropiat de Cappadocia. Deci trebuie să ne gândim că Teodoret de Cir cunoştea bine de cine era populată Cappadocia şi informaţia pe care ne-o dă el trebuie luată în serios.[25]

De asemenea, aceeaşi informaţie o confirmă împăratul bizantin Constantin Porfirogenetul (912–959)[26] şi cronicarul Leon Grămăticul (Λέοντος Γραμματικος). Cel din urmă descrie istoria lumii începând de la Adam până la o perioadă apropiată celei în care a trăit el însuşi, adică până la sfârşitul domniei lui Romanos Licapenos (919–944). Despre originea şi raza populaţiei georgienilor, Leon Grămăticul scria: „Ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἰάφεθ υιῶν … εκ δὲ τοῦ Θόβελ Θοβηλοὶ οι νῦν Ἰβηρες, απὸ δὲ Μεσχῶ Μεσχηνοὶ οί νῦν Καππάδοκες".[27]

---

23 *Gheorghica*, Vol. I, p. 34.

24 Însăşi Sfânta Scriptură în diferitele redacţii redă în mod diferit numele nepotului lui Noe, fie cu pronunţia grecească Mosoh, fie cu cea ebraică Meşeh. De exemplu:
În *Septuaginta* – *Υιοὶ Ιαφεθ· … Θοβελ καὶ Μοσοχ…* (Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ Ο′ (SEPTUAGINTA) ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΗΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ Prof. D. Dr. Alfred Ralhvs ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΟΔΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 50 ΑΘΗΝΑ p. 13).
În limba rusă – *Сыны Иафета: … Фувал, Мешех…* (БИБЛИЯ КНИГИ СВЯЩЕННОГО ПИСАНИЯ ВЕТХОГО И НОВОГО ЗАВЕТА T.B.S. 217 Kingston Road, London, SW 19 3NN England, p. 9).
În limba franceză – *Fils de Japhet: … Toubal, Mèshek…* (Vezi: Traduction œcumènique de la Bible, comprenant l'Ancien et Nouveau Testament, tradus sur les textes originaux hébreu et grec, avec introductions, notes essentielles glossaire, nouvelle édition revue 1992, Alliance Biblique Universelle – Le Cerf, p. 31).
În limba română – *Fiii lui Iafet au fost: … Tubal, Meşeh…* (Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, p. 20).

25 *Gheorghica*, Vol. I, pp. 221-223.

26 *Gheorghica*, Informaţiile scriitorilor bizantini despre Georgia, Vol. IV, partea a 2-a. Textele din greacă au fost traduse şi editate de către Simon Kauchcishvili, Editura Academiei de Ştiinţă a Republicii Sovietice Socialiste a Georgiei, Tbilisi, 1952, p. 299.

27 *Gheorghica*, Vol. V. Textele din greacă au fost traduse şi editate de către Simon Kauchcishvili, Editura Academiei de Ştiinţă a Republicii Sovietice Socialiste a Georgiei, Tbilisi, 1963, p. 3.

În întâmpinarea unei eventuale întrebări pe care ar putea să ne-o pună un cercetător atent, anume: ce dovedește că acei *mesehi*, fie *mosohi*, fie *meshini*, care populau ținuturile Cappadociei, etnic au fost aceeași cu georgienii, vom răspunde în felul care urmează.

Este dovedit faptul că granițele populației *meshilor* depășeau cu mult teritoriul provinciei romane Cappadocia, în mod special în direcția nord și nord-est. Săpăturile arheologice făcute în orașul Vani, aflat în câmpia Kolhidei din vestul Georgiei, au scos la iveală straturi datate cu secolele IV-III înainte de Hristos și care arată clar prezența meshilor în această zonă.[28]

Istoricul antic Herodot (secolul V î. de Hristos), descriind mai multe neamuri georgiene care populau teritorii întinse, din Asia Mică până la Munții Caucaz, cultura și obiceiurile acestora, în repetate rânduri amintește și de *mosohi*.[29]

Cronicarul roman Strabon, care a însoțit pe Pompeus în incursiunea acestuia în Caucaz, numește o anumită parte a câmpiei Kolhida din vestul Georgiei drept *pământul mosohilor*.[30]

Identitatea culturală și etnică a *meshilor*, care populau și o bună parte a văii râului Kura, până la orașul Mțheta (estul Georgiei), cu cei din Cappadocia se dovedește cu încă o descoperire arheologică. Descrierea zeului Hați, găsită în scrierile cuneiforme din orașul Hatusa, aflat pe teritoriul vechii Cappadocii, și desenul acestui zeu găsit pe poarta aceluiași oraș sunt practic identice cu descrierea idolului Gați din opera aghiografică georgiană din secolul IV, *Viața Sfintei Nina*.[31] Idolul Gați era unul dintre principalii zei din panteonul georgian, cultul acestuia se desfășura pe vârful muntelui Armazi, de lângă orașul Mțheta, unde l-a văzut și l-a descris Sfânta Nina.[32]

Vorbind despre însăși Sfânta Nina, originară din Cappadocia,[33] este greu de închipuit dacă ea ar fi reușit să desfășoare o amplă activitate misionară în Iberia fiind străină de neam și de limbă cu cei cărora le propovăduia cuvântul lui Dumnezeu.

În același timp, izvoarele istorice georgiene ne povestesc despre regele Georgiei, Vahtang Gorgasal, care, în a doua jumătate a secolului V, a inițiat o amplă reformă în organizarea bisericească. Forța principală cu care a lucrat regele Vhtang Gorgasal în realizarea reformelor bisericești a fost un

28 Arhiepiscop Anania Japaridze, *Istoria Bisericii Apostolice Georgiene*, Vol. I, p. 64.

29 *Ibidem*, p. 91.

30 *Ibidem*, p. 65.

31 V. Goiladze, *Începuturile istoriei Bisericii Georgiene*, Ed. „Metniereba", Tbilisi, 1991, p. 29.

32 Vezi: *Viața Preacuvioasei, Întocmai cu Apostolii și Fericitei Nina*, tipărită în Proza georgiană, Cartea I, Literatura secolelor V-XI, sub redacția lui L. Nanitașvili, Ed. „Sabciota Sakartvelo", Tbilisi, 1981, p. 187.

33 *Viața Sfintei Nina*, în traducerea în limba română; vezi în *Patericul georgian*, traducere de Doru Ionuț Vasile și Cristian Spătărelu, Editura Cartea Ortodoxă, Editura Egumenița.

grup de 12 clerici, aduși tocmai din Cappadocia.[34] Toți aceștia au fost hirotoniți episcopi, iar unul dintre ei a fost ridicat chiar la rangul de catolicos a toată Georgia. După părerea unor savanți, scopul principal al reformelor lui Vahtang Gorgasal consta tocmai în obținerea autocefaliei Bisericii Georgiene.[35] Este greu de crezut că un rege, care a luptat pentru scoaterea Bisericii sale de sub influența străină, ar fi încredințat conducerea acesteia unor episcopi străini de neam și limbă. Acesta poate fi considerat încă un argument în susținerea faptului că populația Cappadociei, etnic, cultural și lingvistic, a fost identică cu cea din regatul Iberia.

Faptul că etnia meshă (mosh) este identică cu cea georgiană este susținut și de cercetătorul Gvantsa Koplatadze atunci când demonstrează că Ioan Moshos (*Ἰωάννης ο Μόσχος*), autorul cunoscutei cărți hagiografice *Limonariu* sau *Livada duhovnicească*,[36] este de origine georgiană.[37]

Ultimul argument pe care-l aducem ca dovadă în favoarea neamului meshilor ca neam georgian este acela că acest neam există și în prezent, populează sudul Georgiei, cu orașele Ahalkalaki, Ahalțihe, Abastumani, și își păstrează identitatea națională de georgieni. Vorbind despre aria populației georgiene, obligatoriu trebuie să amintim și de teritoriul care cuprinde toată lungimea Munților Pontici, aflați în partea nordică a Asiei Mici. Acești munți la vest ajung până la râul Halys (actualmente Kizil Irmak), la est, până la Munții Caucazului cel Mic, la sud se termină în valea Râului Ciorohi (actualmente Çoruh Nehri) și la nord coboară în Marea Neagră. În perioada romană și ulterior, în cea bizantină, teritoriul menționat era cuprins într-o unitate administrativ-teritorială de stat, numită Pont, și avea centrul său administrativ în orașul Trapezund. Faptul că acest teritoriu a fost populat totdeauna de un neam georgian, numit *Laz*, a fost bine cunoscut pentru oamenii din Evul Mediu. Câțiva scriitori și cronicari bizantini din secolele IV și VIII, amintiți în cele ce urmează, ne dau mărturii în această privință.

Epifanie (ca. 314–403), Episcop de Constanța (Salamin) din Cipru, scria: *Trapezund, orașul din Lazica*.[38]

---

34 V. Goiladze, op. cit., p. 30.

35 *Marea Enciclopedie Sovietică*, redactor-șef: A. M. Prohorov, Editura „Enciclopedia Sovietică" Moscova, 1972, p. 360.
Enciclopedie, Georgia, Vol. 1, Redacția Științifică a Enciclopediei Georgiene Irakli Abashidze, Tbilisi, 1997, p. 66.
Iv. Javakhishvili, Opere în douăsprezece volume, Vol. I, Editura Universității din Tbilisi, Tbilisi, 1979, p. 353. Cuvântul rostit de către Sanctitatea și Preafericitul Catolicos - Patriarh a toată Georgia, Ilia al II-lea la Patriarhia Ecumenică după Sfânta Liturghie, Istanbul, 4 martie, 1990, în „Jvari Vazisa", nr. 3, 1990, p. 9.

36 Vezi: Ioan Moshu, *Limonariu sau Livada duhovnicească*. Traducere și comentarii de Pr. Prof. Dr. T. Bodogae și D. Fecioru, Alba Iulia, 1991.

37 Koplatadze, Limonari, în revista *Tbilisis Sasuliero Academiis da Seminariis Ștromebi*, nr. 2, Patriarhia Georgiei, Tbilisi, 1990, p. 6-7.

38 Arhiepiscop Anania Japaridze, *op.cit.* p. 40.

Ghelasie de Cezareea (secolul IV d. Hristos): *Iberii și lazii care locuiesc în Pont*.[39]

Socrat Scolasticul (ca. 380-440): „Ἴβηρες δὲ οὑτοι προσοικοῦσι μὲν τὸν Εὔξεινον Πόντον[40] (Aceşti iberi locuiesc în Pontul Evxin)".

Turranius Rufinus (secolul IV d. Hristos): „Iberorum gens, quae sub axe Pontico iacet[41] (Neamul iberilor, care locuieşte în Pont)".

Epifanie Constantinopolitanul (secolul VIII d. Hristos): „Ἀπάρας δε απο Ἀμισοῦ ηλθεν εις Τραπεζοῦντα, πόλιν τῆς Λαζικηῆς[42] (După ce a ieşit din Amisu, el a venit în Trapezunda, oraşul din Lazica)".

A dovedi identitatea naţională a lazilor cu iberii (georgienii) nu reprezintă o mare problemă. Precum vedem din citatele de mai sus, cronicarii de multe ori numesc populaţia provinciei Pont fie lazi, fie iberi, ceea ce arată că, de fapt, este vorbă de aceeaşi etnie. Însă, atunci când aparent se face diferenţă între unii şi alţii, acest lucru se face din motivul că, în perioada romană şi ulterior, în cea bizantină, termenul de iber, pe lângă cel etnic, de multe ori se folosea şi în sens politic. Adică georgienii care erau cuprinşi în graniţele regatului Iberia se numeau iberi, pe când neamurile georgiene care locuiau în afara acestui stat erau numiţi după numele lor de neam – lazi, meshi[43].

Faptul că termenii de *Lazica* şi *Iberia* aveau sensuri politice, dar populaţia acestora a fost de aceeaşi etnie georgiană se arată dacă vom compara informaţiile ce se păstrează în cunoscutul document istoric *Notitiae Episcopatuum*, cu unele evenimente istorice bine cunoscute. Anume, în prima jumătate a secolului VII, împăratul bizantin Iraclie cucereşte provinciile vestice ale regatului Iberia[44]. Urmarea acestui fapt era crearea unei unităţi administrativ-teritoriale bisericeşti sub jurisdicţia Constantinopolului, numită *mitropolia de Lazica*, ce cuprindea toată coasta de est şi sud-est a Mării Negre, cu centrul mitropolitan în oraşul Fasidos (Φάσιδος), actualul Poti din vestul Georgiei. După revenirea provinciilor respective în regatul Iberia, automat şi Biserica din Constantinopol pierde orice autoritate asupra acestor teritorii, şi centrul mitropolitan al mitropoliei de Lazica se mută în Trapezund.[45] Deci acelaşi spaţiu geografic, în funcţie de apartenenţa sa politică, este numit ori Lazica, ori Iberia, de aceea şi populaţia georgiană din aceste teritorii este numită uneori cu numele de lazi, alteori cu numele de iberi.

Faptul că aceiaşi georgieni autohtoni din ţinuturile de est şi sud-est de Marea Neagră sunt numiţi de diverşi scriitori fie lazi, fie iberi se confirmă şi din izvoarele istorice care urmează.

Arianes, cronicarul roman (sec. II d. Hristos), scria că cei care locuiesc pe teritoriul de vest al Georgiei de astăzi sunt lazi[46].

Eusebiu de Cezareea (260–340), cronicar bisericesc, citând pe Megasten (sec. III î. de Hristos), pe locuitorii ţinutului de est de Marea Neagră îi numeşte iberi[47].

Mar-Abas-Katina (sec. I î. de Hristos), de asemenea, scria că iberii populează pământul de la est de Marea Neagră[48].

39 *Ibidem*, p. 66.

40 *Gheorghica*, Vol. I, p. 230.

41 *Ibidem*, p. 201.

42 *Gheorghica*, Vol. IV, partea 1. Textele din greacă au fost traduse şi editate de către Simon Kaukhchishvili, Editura Academiei de Ştiinţă a Republicii Sovietice Socialiste a Georgiei, Tbilisi, 1941, p. 58.

43 Pe larg vezi în Arhiepiscop Anania Japaridze, *op.cit.* pp. 63-67.

44 Arhiepiscop Anania Japaridze, *Istoria Bisericii Apostolice Georgiene*, Vol. II, Ed. "Merani", Tbilisi, 1998, p. 10.

45 *Gheorghica*, Vol. IV, partea a 2-a, pp. 180, 184, 185.

46 Arhiepiscop Anania Japaridze, Abhazia, Eparhia de Manglis-Ţalka a Patriarhiei Georgiei, 2001, p. 15.

47 *Gheorghica*, Vol. I, p. 30.

48 Arhiepiscop Anania Japaridze, *Istoria Bisericii Apostolice a Georgiei*, p. 65.

Argumentul pentru susținerea faptului că populația autohtonă a provinciei romane Pont a fost de etnie georgiană se găsește și în viața lui Evagrie, cunoscut ascet și scriitor creștin din secolul IV.

Evagrie (†399) în timpul vieții s-a bucurat de o mare autoritate pentru scrierile lui ascetice, însă a fost condamnat ca origenist de Sinodul V Ecumenic la anul 553. Totuși, scrierile acestuia, exceptând învățătura despre preexistența sufletului și apocatastază, s-au bucurat și după aceea de multă prețuire[49].

Cele mai prețioase informații despre viața lui Evagrie din Pont găsim în *Istoria lausiacă* (*Λαυσαϊκη Ἱστορία*), scrisă de Paladie, episcop de Elenopole din Bitinia, fost prieten și ucenic al lui Evagrie. *Istoria lausiacă* ne relatează că Evagrie era după neam din Pont, din cetatea iberilor.[50] Aceeași informație despre originea lui Evagrie ca fiind din Pont și din cetatea iberilor ne dau și alți scriitori bisericești, cum ar fi Sozomen sau Nichifor Calist. În traducerea coptă a *Istoriei lausiace* citim că Evagrie *Iberiae presbyteri filius erat*, iar traducerea armeană, de asemenea, vorbește de Iberia[51]. Așadar, referitor la originea lui Evagrie, asocierea dintre provincia Pont și populația iberă a acesteia este evidentă.

Observăm că nu toți patrologii contemporani sunt unanimi în privința originii lui Evagrie. Părerea lor diferită se bazează pe unele manuscrise ale *Istoriei lausiace*, unde se spune că Evagrie s-ar fi născut în localitatea *Ἰβόρα*; de asemenea, și Ieronim numește pe Evagrie Hiboritam de la *Ἰβόρα*[52]. Însă, numărul copleșitor al documentelor istorice care vorbesc explicit despre originea de iber (georgian) a lui Evagrie ni se pare suficient ca să considerăm acest subiect îndeajuns dovedit. Astfel, și profesorul Simon Kaukhchishvili observă că unii dintre filologii din Evul mediu, cum ar fi Valois sau Galland, s-au îndoit de faptul că iberii locuiau pe malul Mării Negre și de aceea au propus o corectură: în loc de Ἰβήρων să se citească Ἰβόρων și, astfel, au ajuns să creadă că Evagrie provenea nu din neamul iberilor, ci din orașul Ibora, dărâmat de un cutremur în anul 525. Această presupunere este lipsită de orice temei, deoarece, conform tratatului lui Konstantin Porfirogenetul, intitulat *Περί θεμάτων*, orașul Ibora se afla în a treia Cappadocie și de aceea nu avea cum să se situeze pe malul Mării Negre, adică în Pont[53].

---

49 Paladie, *Istoria lausiacă (Lavsaicon)*, scurte biografii de pustnici. Traducere, introducere și note de Sf. Pr. Mărturisitor Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 84, nota 80.

50 *Ibidem*, p. 84.

51 Patriarhul Iustin, *Evagrie din Pont*, Ed. Episcopia Argeșului și Muscelului / Anastasia, București, 2003, p. 63.

52 *Ibidem*, p. 63.

53 *Gheorghica*, Vol. II. Textele au fost editate cu traduceri și comentarii de către Simon Kauchcishvili, Editura „Mețniereba", Tbilisi, 1965, p. 25.

Există o părere greșită, răspândită mai cu seamă în lumea elenă și nu numai acolo, potrivit căreia, întrucât Sfinții Părinți și scriitori bisericești din Cappadocia și Pont au scris operele lor în limba greacă, populația acestor provincii ar fi fost de etnie greacă. Însă dovada faptului că autohtonii Cappadociei și Pontului, lingvistic și etnic, au avut identitate proprie, diferită de cea greacă, se dovedește chiar din textul Sfintei Scripturi. În *Faptele Sfinților Apostoli*, povestindu-se despre ziua Cincizecimii și darul vorbirii în diferite limbi, care s-a dat Sfinților Apostoli, se spune:

„Și erau în Ierusalim locuitori iudei, bărbați cucernici, din toate neamurile care sunt sub cer. Și iscându-se vuietul acela, s-a adunat mulțimea și s-a tulburat, căci fiecare îi auzea pe ei vorbind în limba sa. Și erau uimiți toți și se minunau zicând: Iată, nu sunt aceștia care vorbesc toți galileieni? Și cum auzim noi fiecare limba noastră, în care ne-am născut? Parți, și mezi, și elamiți, și cei ce locuiesc în Mesopotamia, în Iudeea și în **Cappadocia, în Pont** (subl. n.) și în Asia, în Frigia și în Pamfilia, în Egipt și în părțile Libiei, cea de lângă Cirene, și romani în treacăt, iudei și prozeliți, cretani și arabi, îi auzim pe ei vorbind în limbile noastre despre faptele minunate ale lui Dumnezeu" (Faptele Apostolilor II, 5-11)[54]. Din acest citat se arată clar că a fi din Cappadocia și Pont presupunea un neam și o limbă originară. Dacă acest neam și limbă ar fi fost identice cu neamul elen și limba greacă, atunci Sfântul Apostol Luca nu i-ar fi pomenit aparte.

În sfârșit, precum în cazul meshilor, la fel și în cel al lazilor, a dovedi identitatea lor etnică cu georgienii și faptul că lazii populau provincia romană Pont nu reprezintă o mare problemă, întrucât aceștia și în prezent locuiesc pe acest teritoriu, adică în partea de nord-est a Turciei[55], în orașele Samsun, Trabzon, Rize, Artvin etc., precum și în vestul Georgiei[56], în orașele Poti, Zugdidi, Senaki, Khobi și Martvili.

Argumentele aduse în paginile de mai sus le considerăm suficiente pentru a dovedi faptul că populația autohtonă din Cappadocia și Pont, în perioada apostolică și ulterior, a fost reprezentată de către neamurile georgiene ale meshilor și lazilor.

Profesorul G. Gozilashvili scria: „Pont și Cappadocia sunt părțile organice ale uneia și aceleiași lumi. Ambele teritorii aparțineau unuia și aceluiași element etnic – vechile neamuri georgiene"[57]. „Pont – Cappadocia, din punct de vedere etnic, au fost nedespărțite de lumea georgiană"[58]. „Cappadocia – Pontul – Colhida (malul estic al Mării Negre, n.n.) – Iberia, iată acea lume etnică unitară, care trăia aceeași viața culturală"[59].

După ce am precizat spațiul geografic locuit de georgieni în primele secole ale creștinismului, continuăm cu aducerea mărturiilor istorice care atestă prezența comunităților creștine în acest spațiu și cu descrierea formelor de organizare a Bisericii primare.

În primul rând, Sfânta Scriptură ne relatează că în ziua Pogorârii Duhului Sfânt asupra Sfinților Apostoli, în Ierusalim au fost prezenți și pelerinii din Cappadocia și Pont. „Și erau în Ierusalim locuitori iudei, bărbați cucernici din toate neamurile care sunt sub

54 *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ed. cit., p.1237.

55 În lipsa statisticilor oficiale, populația georgiană din Turcia, inclusiv cea de neam laz, se estimează la aproximativ 5-6 milioane.

56 În Georgia, lazii sau, cum li se mai spune, megrelii, sunt în număr aproximativ 500 de mii.

57 G. Gozilashvili, *Mitridat Ponticul*, Tbilisi, 1962, p. 237.

58 G. Gozilashvili, *Două momente din istoria Pontului și Cappadociei*, Tbilisi, 1965, p. 42.

59 *Ibidem*, p. 43.

cer... Cappadocia,... Pont"[60]. Din cele trei mii de suflete care s-au botezat în urma predicii Sfântului Apostol Petru și altele zeci de mii pe care „Domnul le adăuga Bisericii zilnic"[61], putem presupune că ar fi fost și cei din Cappadocia și Pont, care, întorcându-se în locurile natale, au și format primele comunități creștine de acolo.

Istoria Kartliei (*qarTlis cxovreba*) este o culegere sistematizată de scrieri istorice, care s-a alcătuit de-a lungul multor secole și, ca atare, reprezintă principalul izvor pentru studiul istoriei poporului și statului georgian[62]. Această carte cuprinde un capitol ce se întitulează *Creștinarea Georgiei de către Sfânta Nina*[63], în care se relatează că pe Golgota, în timpul răstignirii Mântuitorului Hristos, de față se aflau și doi iudei: Elioz din Mțheta și Longhinoz din Kars, veniți din regatul georgian – Iberia. Aceștia ar fi cumpărat cămașa Mântuitorului Hristos de la ostași și ar fi adus-o în orașul Mțheta[64]. Iar mama și sora lui Elioz, crezând că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu, au devenit primele creștine din Iberia. Așadar, *Istoria Kartliei* atestă apariția primului nucleu creștin în Georgia chiar la scurt timp după răstignirea și învierea Mântuitorului Hristos.[65]

În ceea ce privește activitatea misionară a Sfinților Apostoli printre georgieni, acest fapt este confirmat de mai mulți cronicari bizantini și georgieni. Astfel, Eusebiu de Cezareea (260–340), citând pe Origen (185-255), în opera sa, intitulată *Istoria Bisericească*, scria: „Sfinții Apostoli și Sfinții Discipoli ai Mântuitorului, răspândindu-se în tot pământul [...], Petru a predicat iudeilor risipiți în Pont, în Galatia, în Bitinia, în Cappadocia și în Asia [...]. Origen raportează toate acestea în cartea a treia a comentariilor sale la Geneză (subl. n.)[66].

Din *Faptele Sfinților Apostoli* cunoaștem că misiunea Apostolilor, deși se adresa în primul rând iudeilor, nu era rezervată doar acestora. Apostolii, având porunca de la Mântuitorul Hristos: „mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh" (Matei XXVIII, 19)[67], au predicat Evanghelia și au adus în Biserică pe toți, indi-

60 *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ed. cit., p. 1237.

61 *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ed. cit., p. 1238.

62 *Istoria Kartliei*, Vol. I. Textul este cules după principale manuscrise de către S. Khauhcishvili, Editura „Sahelgami", Tbilisi, 1955.
Istoria Kartliei, Vol. II. Textul este cules după principale manuscrise de către S. Khauhcishvili, Editura „Sabciota Sakartvelo", Tbilisi, 1959.
Istoria Kartliei, Vol. IV. Textul este cules după principale manuscrise de către S. Khauhcishvili, Editura de Stat „Sabciota Sakartvelo", Tbilisi, 1973.

63 *Istoria Kartliei*, Vol. I, pp. 72-138.

64 Mțheta, capitala Iberiei în secolele IV î.de Hr. – V d.Hr.

65 *Istoria Kartliei*, Vol. I, p. 100.

66 *Istoria bisericească și viața lui Constantin cel Mare, de Eusebiu, Episcop de Cezareea*, București, Tipografia „Cărților Bisericești", 1896, p. 60.

67 *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ed. cit., p. 1137.

ferent de neam. De aceea, din informația pe care ne-au transmis-o Origen și Eusebiu de Cezareea, înțelegem că din Bisericile creștine, înființate de Sfântul Apostol Petru în Cappadocia și Pont, au făcut parte și autohtonii georgieni.

Un interes deosebit ne trezește o informație pe care ne-o transmit aceiași Origen și Eusebiu de Cezareea, în care se spune că Sfântul Apostol Andrei, pentru predicarea Evangheliei, ar fi avut partea „aceea a sciților"[68]. Oare ce înțelegeau cronicarii din primele secole ale creștinismului când vorbeau despre Sciția? Studiind mai multe documente pre- și post-apostolice, ajungem la concluzia că scriitorii bisericești prin termenul de Sciția înțelegeau în primul rând întregul spațiu al Caucazului, din care făcea parte și Regatul Iberia. De exemplu, autorul antic Plutarh scria că „Phasis este un râu din Sciția, care coboară până în orașul cu același nume"[69]. Se știe că râul Phasis este actualul Rioni, iar orașul Phasis este actualul Poti de pe malul Mării Negre, în vestul Georgiei.

Scriitorul bizantin Libanios (314–393) în opera sa, numită *Progymnasmata*, asociază regatul georgian *Kolhida*[70] cu Sciția[71].

Ștefan Bizantinul (*ὁ γραμματικὸς Στέφανος*) (sec. V), autor al unui dicționar geografic numit *Ἐθνικά*, scria că: „Neamurile sciților sunt: aphsilii, sanigii, lazii (subl. n.)[72].

Un alt cronicar bizantin, Ioan Țețis (*Ἰωάννης ὁ Τζέτζης*) (1110–1180), scria: „Kolhii, cărora li se mai spune și lazi; aceștia sunt sciți din Asia, care se mai numesc și levoskirii; ei locuiesc în acea parte a Asiei unde se află râul Phasis"[73].

Așadar, precum am putut vedea, scriitorii antici și cei bizantini, atunci când vorbesc despre Sciția și sciți, amintesc inclusiv de locuri geografice georgiene și neamuri georgiene. De aceea, putem susține că în Sciția, despre care scriau Origen și Eusebiu de Cezareea ca fiind spațiul activității misionare a Sfântului Apostol Andrei, intra și regatul Iberia.

Acest fapt este confirmat și de alți scriitori bizantini. De exemplu, informații prețioase despre evanghelizarea georgienilor de către Sfântul Apostol Andrei ne transmite și Epifanie Constantinopolitanul, starețul unei mănăstiri din capitala imperiului bizantin din secolul VIII. Epifanie este autorul a două cărți: *Viața Fecioarei Maria* și *Viața Sfântului Apostol Andrei*. În cea de-a doua lucrare, Epifanie, făcând sinteza tuturor izvoarelor referitoare la viața Sfântului Apostol Andrei, cunoscute pe vremea aceea (Clement Romanul, Evagrie Sicilianul, Epifanie Cipriotul etc.), scrie că nu s-a mulțumit doar cu acestea și de aceea a călătorit în mai multe locuri unde Sfântul Apostol Andrei a făcut misiune de apostolat. Astfel, despre predica printre georgieni a Apostolului Andrei, precum și a altor Sfinți Apostoli, Epifanie ne transmite următoarele mărturii: „Epifanie, Episcopul de Cipru, conform tradiției, ne relatează că Fericitul Apostol Andrei a predicat sciților și sogdianilor și gorsinilor în marele Sebastopol (Sukhumi de azi, n.n.), acolo unde se află cetatea Apsaru, portul Yssu și râul Phasis; acolo locuiesc **iberii** (subl. n.)"[74].

68 *Istoria Bisericească și viața lui Constantin cel Mare*, de Eusebiu de Cezareea, București, Tipografia „Cărților Bisericești", 1896, p. 60.

69 Arhiepiscop Anania Japaridze, *Istoria Bisericii Apostolice a Georgiei*, p. 18.

70 Kolhida, un regat georgian existent în secolele XIII –VIII î.de Hr. Despre regatul Kolhida scria încă poetul antic Homer în celebra sa operă, *Argonautica*. Vezi: *Istoria Georgiei*, sub redacția lui N. Berdzenishili, Editura de stat a literaturii de pedagogie și predare „Țodna", Tbilisi, 1960, pp. 9-10.

71 *Gheorghica*, Vol. I, p. 68.

72 *Gheorghica*, Vol. III. Textele din greacă au fost traduse și editate de către Simon Kauchcishvili, Editura Universității Tbilisi, Tbilisi, 1936, p. 272.

73 *Gheorghica*, Vol. VII. Textele au fost traduse și editate de către Simon Kauchcishvili, Editura „Metniereba", Tbilisi, 1967, p. 37.

74 *Gheorghica*, Vol. IV, partea 1, p. 57.

„Astfel, Andrei a predicat în mai multe orașe și sate și le-a adus la Hristos. După plecarea din Amisu, el a venit în **Trapezund**, **orașul Lazicii**. De acolo el a plecat în **Iberia** (subl. n.). După ce a luminat [cu botezul] pe mulți locuitori ai litoralului [Mării Negre], el s-a întors la Ierusalim"[75]. „După sărbătoarea Cincizecimii, Andrei, Simon Cananitul, Matia și Tadeu au rămas la Avgaros; ceilalți, însă, au mers prin orașe, au propovăduit și au vindecat de diverse boli pe mulți oameni. Au ajuns în **Iberia** și **Phasis** și, peste câteva zile, în **Susania** (adică, ținutul populat de neamul georgian – Suani) [...]. Matei, împreună cu ucenicii lui, a rămas în acea țară (în Susania), predica și făcea minuni. Iar Simon și Andrei au plecat în Alania și în orașul Fusta, ei acolo pe mulți au tămăduit, pe mulți au iluminat, după care au plecat în **Abasgia** (provincia georgiană Abkhazia de azi). Când au ajuns în marele **Sebastopol** (Sukhumi de azi), au predicat cuvântul lui Dumnezeu. Andrei a lăsat acolo pe Simon, cu ucenicii lui, iar el însuși a plecat în Zikhia"[76].

Epifanie Constantinopolitanul, citând pe Epifanie de Cipru (sec. IV), ne mai relatează că „Matia a propovăduit Evanghelia în Etiopia Secundă (Kolhida), acolo unde se află cetatea Apsaru și portul Yssu [...], acolo a murit și este îngropat până azi"[77].

Locul unde se afla cetatea Apsaru și portul Yssu este bine cunoscut. După descrierea lui Procopie Bizantinul (sec. VI), cetatea Apsaru și portul Yssu se aflau pe malul estic al Mării Negre, aproximativ la zece kilometri mai la sud de actualul oraș Batumi[78].

Efrem Mțire, cărturarul georgian din secolul XI, care, de asemenea, avea posibilitatea să cerceteze mai multe documente istorice ale vremii, scria că în Georgia ar fi propovăduit și Sfântul Apostol Bartolomeu[79].

Existența comunităților creștine pe teritoriul statului Iberia în primele trei secole de după Hristos se dovedește și prin numeroasele materiale arheologice. De exemplu: mormintele creștine descoperite în mai multe locuri din orașul Mțheta, o biserică în localitatea Nastakisi[80], o biserică subterană, descoperită în peșterile Muguti din județul Tetrițkaro[81], toate datate cu secolele I–III.

---

75 *Ibidem*, pp. 57, 58.

76 *Ibidem*, p. 58.

77 Arhiepiscop Anania Japaridze, *Istoria Bisericii Apostolice a Georgiei*, p. 39.

78 *Studii asupra istoriei Georgiei*, Vol. I. Redactorul volumului este academicianul Șota Meshia, Ed. „Sabciota Sakartvelo", Tbilisi, 1973, pp. 549-550.

79 Arhiepiscop Anania Japaridze, *Istoria Bisericii Apostolice a Georgiei*, p. 41.

80 *Ibidem*, p. 55.

81 Artanugi, *Revista de Istorie*, 1999, nr. 8-9, p. 38.